

hető hazai érzelmi töltését, akár kétségbevonhatatlan európai jelentőségét tekintjük, ennek az eseményornak a korszerű és alapos feldolgozása a hazai középkorkutatás egyik alapvető fontosságú feladata kellene, hogy legyen. (Ezt a hiányt Kristó Gyula legutóbbi, igencsak nagyvonalú történeti vázlata a témáról nem pótolhatja.)

Ám, ha végre el is készülne egy ilyen munka, annak eredményei korántsem biztos, hogy az „egészséges nemzeti büszkeséget” táplálnák (vö. 228. o.), vagy akár utólag olyasfajta „igazságot” szolgáltatnának az ezer évvel ezelőtti vállalkozások résztvevőinek, mint amit a szerző – úgy tűnik – indokoltan tartana (vö. 142. o.). Aligha lehetnek e tekintetben illúzióink: a másoktól elvárt „mél-tányosság”, árnyalt megközelítési módja valójában a hazai történettudományban sem érvényesül, ha a saját népünk történetéről, egykori szenvedéseiről és az azokat okozó különféle „idegenekről” esik szó.

A „kalandozások” modern feldolgozásának hiánya rámutat arra is, hogy – ha a latinul író elő-döket nem is számítjuk – több mint másfél évszázadnyi, majdhogynem lankadatlan érdeklődés és „buzgalom” dacára a modern magyar nyelvű tudományosság megszületése óta már legalább a negyedik tudósgeneráció küzd ugyanazokkal a problémákkal, és halad „érvek” és „ellenérvek” mentén újra és újra körbe-körbe. Eközben rengeteg el nem végzett feladat halmozódott fel a hazai tudományosság előtt, amihez az eddigieknél sokkal módszeresebben kéne hozzálátni.

Ezeknek a munkáknak az egyik első lehetséges lépése épp az, amit Hóman Bálint még 1923-ban így fogalmazott meg: „rideg és tárgyilagos kritikára, a források és tények új, az addigi spekulációtól független tapasztalati úton nyert értékelésére” volna szükség. A várható eredmények így aligha fogják kielégíteni majd mindenki óhajait, viszont „egy biztos adat – mint első honfoglalástörténeti tanulmányában írta Pauler Gyula – többet ér, mint száz bármily éleselméjű kombináció. A történelem lehet hézagos – és minden nemzet őstörténete az –, de valótlanságokat ne vegyen magába.”

Ehhez azonban félre kellene tenni minden, a tisztánlátást gátló, rég meggyökeresedett képzetet, „axiómát”, s visszatérni a forrásokhoz, hogy azokra támaszkodva – és ne azok ellenében – kezdődjenek el az új, a korábbiaknál tárgyilagosabb vizsgálódások e sok szempontból nehezen megköze-líthető, bonyolult és érzékeny területen. Remélhetőleg azonban Szabados György nemrégiben meg-jelent új könyve is segítséget nyújt majd e – várhatóan igen hosszú – folyamat megindításához.

B. Szabó János

FRANZ MACHILEK (SZERK.)

DI E HUSSITISCHE REVOLUTION

Religiöse, politische und regionale Aspekte

(Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands.

Bd. 44. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2012. 292 o.)

A Szerkesztők a bevezetőben jelen kötetet az utóbbi évtized huszitológiai konferenciáinak a sorában helyezik el, amelyek közül talán az 1999-es római, a Vatikánban tartott konferencia kap-ta a legszélesebb politikai-egyházpolitikai nyilvánosságot. A hadtörténészeket Jan Zsizskának és a huszita hadviselésnek szentelt, Táborban, 2004-ben tartott konferencia érdekelhette leginkább (Hussistky Tábor. Supplementum 3. Szerk. Miloš Drda – Zdeněk Vyběral. Tábor, 2007.). A konfe-renciák és kötetek sora (köztük a Husz kritikai kiadás újabb kötetei, a magyar Anonymus kiadást gondozó Gabriel Silagi közreműködésével) Jan Husz halálának 2015-ös évfordulója tudományos előkészítéséhez járulnak hozzá.

Jelen kötet a 2008-as spindlhofti közös német–cseh ülészak előadásait tartalmazza, kiegészítve Franz Machilek és Gisela Vollmann-Profe egy-egy előadásával.

A munka első részében az előadások a huszitizmus és egyházi reformok kapcsolatát járják körül. Georg Denzler bevezető tanulmányában (*Reform der Kirche um 1400*) a XV. századot az egyházkritika és egyházi reformok évszázadaként mutatja be, utalva a pápaság válságára, a konstanzi és bázeli zsinatok eredményeire, amit majd számos pontban a tridenti zsinat fog folytatni és a gyakorlatba átültetni. Véletlen egybeesés, hogy Husz, illetve Prága 1411-es kiközösítése után Husz kritikája XXIII. János pápának éppen a magyar történelemből is ismert Nápolyi László ellen kiadott kereszties bullája s a búcsúcédulák ellen irányul, melynek meghirdetését a cseh király, Vencel is kedvezően fogadta. Peter Hilsch a huszitizmus egyetemi kapcsolatait, s azon belül az angliai reformátor, John Wyclifnek a huszitizmusra gyakorolt hatását elemzi. Kiemeli, hogy a kapcsolatok történetében fontos esemény volt Vencel cseh és német király leánytestvérének, Annának házassága II. Richárd angol királlyal 1382-ben, ami megkönnyítette a cseh diákok oxfordi tanulmányait. Mindezt Husznak nagy számban fennmaradt egyetemi, betlehem kápolnabeli prédikációinak áttekintésével igazolja. Végül a konstanzi zsinaton Zsigmondnak a Husz elítéléséhez és halálához kapcsolódó tevékenységét, valamint a politikai felelősségét az összeurópai hatalmi viszonyok és egyházpolitika keretei között vizsgálja árnyaltan, hiszen a király véleménye többször is módosult.

Az új levéltári források bevonásának lehetőségeit Dusan Coufal Johann Rokycanának az 1433-ban a bázeli zsinaton január 16–19. között elmondott kelyheseket védő beszéde új variánsának, az eddig ismert változatot előkészítő szövegének bemutatásával igazolja (*Der Laieinkelch im Hussitentum. Neue Quellen zu Johann Rokycanas Verteidigung des Laienkelchs*), egyúttal az eddig ismert szövegek pontosabb datálását is újítja. Blanka Zilynská a huszita zsinatok és a későbbi, reformáció korabeli zsinatok közötti kapcsolat kérdését világítja meg (*Hussitische Synoden, die Vorläufer der Reformatorischen Synodalität*). Az egyházmegyei zsinatok nagy száma, az ezekben megnyilvánuló aktivitás a franciaországi viszonyokhoz hasonlítható, ahol 1395 és 1408 között számos gyűlést hívtak egybe, leginkább királyi parancsra. Ezek valójában, miként a csehországiak is, kánonjogi értelemben nem tekinthetők mind zsinatnak; sokszor átmeneti formát képeznek a világi gyűlések és disputációk között. A nyilvános disputációk, kilépve az egyetemek falai közül, a zsinatokat is meghaladóan fontos szerepet játszottak cseh földön a huszita dogmatika programjának a kialakításában, illetve azok terjesztésében. A huszita gondolkodók közül esettanulmányként Jaroslav Boubín írását olvashatjuk Peter Chelčickýről (*Peter Chelčický und seine Ausführungen zur Gesellschaft*). A kötet egyik legérdekesebb írása Winfried Eberhard tollából származik, és a tolerancia kérdésével foglalkozik (*Das Problem der Toleranz und die Entwicklung der hussitisch-katholischen Koexistenz im 15. Jh.*). A szerző bemutatja azt az utat, ami mindkét fél részéről elvezetett a megegyezéshez, a fegyveres harc feladásához. Ebben meghatározó szerepet játszott Zsigmond király, aki a történelemben először kötött korábban eretneknek deklarált féllal szerződést, s vezette be őket a középkori jog világába. Zsigmond már 1428-ban kezdeményezte a tárgyalásokat, amelyek egy évvel később pozsonyi fordulóval, az 1431-es súlyos taus-i vereség révén vezettek el a megegyezéshez, a bázeli (prágai) kompaktához, amit pápai megerősítés hiányában egy császári oklevél garantált. A politikai rendezés sikeréhez persze még a huszita radikálisok Lipanynál bekövetkezett vereségéhez is szükség volt.

A kötet második része, a huszitizmus regionális vonatkozásai címmel számos politikai és hadtörténeti szempontból figyelemreméltó tanulmányt ad közre. Franz Machilek Sziléziának, mint a huszitákkal szembeni harc bázisának, a Birodalom és a cseh királyság közötti frontierületnek a jelentőségét vizsgálta. 1420. március 17-én hirdették ki a kereszties hadjárat megindítására felhívó bullát a boroszlói templomokban, s a Zsigmond vezette sereg május elején lépte át a cseh határt, majd az első Vitkov hegyi vereséget a Prága melletti novemberi visegrádi (Vyšehrad) vereség tette teljessé. 1421 őszén ismét akcióba lendülnek a lausitzi és sziléziai csapatok, sőt Zsigmond még a német lovagrenddel való kapcsolatfelvételt is igyekezett elérni (amire később más megközelítésben visszatért tanulmányában Vollmann-Profe). A támadó akciók mellett a huszita betörések megterhelést jelentettek, s komoly károkat okoztak. Betöréseik útvonalán igyekeztek tartós megszállásra berendezkedni, így Gleiwitz (Gliwice) környékét állandó tábori erősségeik segítségével 1430-tól egészen 1435-ig ellenőrzésük alatt tartották. Mindez a huszita eszmék terjedésére igen csekély hatással volt, szellemi befolyásuk sziléziai területen mindvégig elhanyagolható maradt. Heike Faltenbacher az előző gondolatsort folytatja írásában, Eger városának huszitaellenes bázisként megnyilvánuló szerepét vizsgálva (*Eger als antihussitisches Zentrum und als Verhandlungsort während des*

Basler Konzils). Eger katonai jelentőségét fekvésén túl az adta, hogy 6–7 ezernyi lakosságával a cseh korona negyedik legjelentősebb városa volt, valamint a Pilsenen átvezető Nürnberg–Prága kereskedelmi út is érintette. A város gazdagságának köszönhetően hatalmas terheket vállalt: 1421-ben az év elején nem kevesebb mint 1500 katonát fogadtak fel, de még májusban is 1200 katonáról szólnak a források. 1426-ban 120 lovast (amiből 4 katonát és 35 lovat veszítettek), 1430-ban egy nagy, 6 kamrás ágyút és 6000 nyílveßzõt adnak. A hadi helyzet kedvezõtlenebbre fordulásával, 1427 után már a városuk védelmére, a polgárok kiképzésére, további lőfegyverek beszerzésére is költeniük kellett, majd 1430-ban már váltságdíjat kénytelenek fizetni a város megkímélése fejében. Mind ezt Zsigmond a városnak kiadott kiváltságlevelével tudta meghálálni, így az 1437-es aranybullával. Miloslav Polívka a már említett nürnbergi kereskedelmi kapcsolatok fontosságát mutatja be 1419 és 1434 között (*Die Handelsbeziehungen zwischen Nürnberg und den böhmischen Ländern während der hussitischen Revolution*). A háborús időknek megfelelően a nürnbergi szállításokat a katolikus terület számára fegyver, lópor, élelmiszer jellemezte, de zsoldosok küldésével is jelentős bevételre tettek szert. Nem meglepő módon a kereskedők a huszitákkal is kapcsolatban voltak, amiktől ők az ellenük érvényesített birodalmi jogi szankciók sem tudták elrettenteni.

Ranz Machilek a birodalmi német területekre történt huszita betöréseket tekinti át (*Jan Hus und die Hussiten in der Oberpfalz*). A husziták elleni küzdelemben a cseh területekkel szomszédos Regensburg és püspökei nagy szerepet vállaltak, 1422-ben maga János püspök is személyesen hadba vonult. Huszita betörésekben is bővelkedett a terület, 1425-ben például Waldmünchen városkáját sikerrel védték meg, a források szerint a város női lakosainak aktív közreműködésével. Annál komolyabb volt az 1430-as téli huszita támadás Nagy Prokop vezérségével, ami során a brandenburgi-kulmbachi hercegség legfontosabb déli erősségét, Pegnitzet is bevették. Velük szemben egyetlen jelentős katonai sikernek a János pfalzi gróf részvételével lezajlott 1433-as Hiltersriednél aratott győzelem tekinthető (amit 1894 és 1933 között hagyományörző játékokon idéztek fel; a csata Louvre-ban őrzött ábrázolása is látható a cikk mellékletében). Amíg a délnémet népi hagyományban a huszitáknak egyértelműen negatív képe maradt fenn, Franz Fuchs a huszitizmusmal rokonszenvező, a német krónikás, Andrea Regensburg által is megörökített német reformerről nyújt átfogó képet (*Ulrich Gründler aus Vohenstrauß, ein „deutscher Hussit“ in Regensburg*). A huszitákkal való katonai konfliktusok regionális szintjének, az alsó-bajor Straubing hercegség forrásaival ismert meg Michaela Bleicher tanulmánya (*Kriegsführung und Kriegsalltag im bayerisch-böhmischen Grenzgebiet. Die Hussitenzeit im Spiegel der Quellen des Herzogtums Niederbayern-Straubing*). Bepillantást nyerhetünk a hercegi kontingens személyi és anyagi igényeibe, összetételébe, a felderítésbe, majd a hadjárat végén az elszenvedett károk felmérésébe és azok kifizetésébe. A nagyságrendek a határvidéki harcokban szokásosak, az 1422. februári huszita támadást követően 65 lovat fogadtak fel egy hónapra, majd a határszakaszt még lőfegyverekkel, az erődítmények felújításával erősítették meg. Állandó és professzionális védelemre a rendelkezésre álló eszközökből csak rövid időszakokra futotta. A nagy hadjáratok szintjén az egyes kontingensek közötti együttműködés hiánya, fegyelmetlenség állapítható meg. Itt is igaz, hogy a 14 éve folyó huszita háborúk a lakosságban mély nyomokat hagytak, amiben azonban a korabeli intenzív propagandának is szerepe lehetett. Végül Gisela Vollmann-Profe azt vizsgálja, hogy milyen említések olvashatók a huszitákról a német lovagrendi krónikákban (*Die Hussitische Revolution im Spiegel preussischer Chroniken*), amit a porosz földi betörésre vonatkozó fejezet lekölzslésével zár a régebbi Hochmeisterchronikból.

A kötetet Thomas Wunsch értékelése zárja a huszitizmusnak a cseh történelemben elfoglalt szerepéről, annak változó aktualizálásáról s kritikájáról (*Der Hussitismus als Deutungsparadigma der tschechischen Geschichte*). Remélhetően jelen kötet is hozzájárul majd a magyar hadtörténelemben mostohán kezelt huszita háborúk időszakának a feldolgozásához.

Veszprémy László